

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У МОВНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

FUTURE ENGLISH TEACHERS' SELF-EDUCATION COMPETENCE FORMATION DURING THEIR PROFESSIONAL TRAINING IN LINGUISTIC UNIVERSITY

У статті розглядається проблема формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя іноземної мови під час професійної підготовки у мовному ЗВО. Авторами аналізується важливість та актуальність формування цього виду компетентності для випускників вишу як основи у формуванні вмінь самостійного навчання впродовж життя. На думку авторів, сформованість самоосвітньої компетентності в стінах ЗВО дозволило її випускникам стати ініціативними творчими особистостями, здатними до реалізації рекомендації Нової української школи.

Зазначимо, що інтеграція України до європейської і світової спільноти, розширення професійних і культурних зв'язків нашої країни з іншими державами, співпраця з країнами світу вимагає надання англійській мові статусу мови іншомовної комунікації та у зв'язку з цим змін у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземної мови у ЗВО, зокрема збільшення частки самостійної роботи.

Відомо, що Рада Європи визначила п'ять груп ключових компетентностей, серед яких є самоосвітня.

У статті розглянуті ключові ознаки професійної самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя іноземної мови та подано її визначення.

Розглянуто особливості формування самоосвітньої компетентності студентів в умовах метакогнітивного підходу та наголошено на важливості трьох факторів, з яких слід починати формування цього виду компетентності, беручи до уваги індивідуальні потреби та інтереси кожного, а саме: «пізнай себе» (планування розвитку самоосвітньої компетентності), визначення цілей самоосвітньої компетентності, характеристика рівня особистісного росту професійної самоосвітньої компетентності.

Запропоновано стратегії «пізнай себе», які автори узагальнили та адаптували в руслі теми статті і довели доцільність їх впровадження експериментально, а також стратегії власного самоаналізу сильних і слабких сторін для грамотного формування цілей розвитку самоосвітньої компетентності.

Представлена авторська розробка карти особистісного рівня формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, в якій студенти мають можливість проаналізувати труднощі у реалізації власно поставленої цілі розвитку самоосвітньої компетентності, їх причини, впевнитися в ефективності вибраних стратегій в реалізації цілі та окреслити напрями поліпшення формування самоосвітньої компетентності.

Результати проведеного дослідження дають змогу констатувати, що самостійне планування цілей розвитку самоосвітньої компетентності, відбір технологій необ-

хідних та достатніх для реалізації власних цілей позначаються на успішності індивідуального рівня сформованості професійної самоосвітньої компетентності. Середній рівень успішності склав 47%.

Ключові слова: самоосвіта, професійна самоосвітня компетентність, метакогнітивний підхід, майбутній вчитель іноземної мови, «Sense of Self», «S.M.A.R.T.».

The article examines the issues of future English teachers' self-education competence formation during their professional training in linguistic University.

The authors of the article analyze the importance and topicality of such competence for University graduates as the fundamental basis for their Continuous Professional Development (CDP). The article emphasizes the necessity of students' professional self-education competence formation at a Higher Educational Establishment as it enables the future English teachers to become initiating and creative personalities who are ready to implement the educational reforms of the New Ukrainian School.

It has been noted, that the integration of Ukraine into European society, broadening of professional and cultural relations with other countries, mutual cooperation with many of them required the necessity of giving the English language a new status in Ukraine – the language of international communication.

Consequently, the in-service training of future English teachers in Linguistic Universities needed upgrading to answer the challenges, especially the increase of students' independent work.

Special attention is paid to five groups of key competences, highlighted by the Council of Europe, among which is self-education competence. The article contains the definition of self-education competence and presents its main characteristics.

It outlines particularities of future English teachers' self-education competence on the basis of metacognitive approach.

The importance of early stage of professional training is emphasized as well as the necessity of taking learners' individual needs and interests into consideration.

It has been recommended to base students' professional training on three main factors: "sense of self", which deals with every student's perception of personal individuality as a future teacher, planning the aims of self-education and selecting necessary strategies for realization of aims.

Different possible strategies which are necessary and sufficient for students' achievements in their self-education competence formation are described.

The articles contains the map for students individual testing of their level of self-education competence development, which enables them to analyse strengths and weaknesses, to find out the reasons of difficulties, to see what strategies block the process of self-education competence

УДК 378.016:81'243
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.1.14>

Калінін В.О.,
канд. пед. наук, доцент,
професор кафедри методики
викладання навчальних предметів
Комунального закладу «Житомирський
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Житомирської
обласної ради

Калініна Л.В.,
канд. пед. наук, професор,
професор кафедри міжкультурної
комунікації та іншомовної освіти
Навчально-наукового інституту
іноземної філології Житомирського
державного університету
імені Івана Франка

development and to substitute them for more effective ones.

The results of the experimental research given proved the expedience and validity of the approach and strategies suggested in the article for future English teachers' self-edu-

cation competence development in linguistic University.

Key words: *self-education, professional self-education competence, metacognitive approach, future foreign language teacher, «Sense of Self», «S.M.A.R.T.».*

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Значні якісні зміни в економіці, науково-теоретичної сфери та освітньому просторі у світі та в Україні визначають об'єктивну потребу в кардинальному реформуванні процесу підготовки фахівців різних галузей. На ринку праці сьогодні тільки компетентні фахівці, ініціативні та здатні швидко реагувати на виклики сьогодення, оцінювати ризики та самостійно приймати рішення є конкурентноспроможними й найбільш затребуваними.

Крім того, інтеграція України до європейської і світової спільноти, значне розширення професійних і культурних зв'язків нашої країни з іншими державами, інтенсивна співпраця України з країнами світу під час воєнного стану вимагають від вітчизняної системи освіти забезпечення високоякісної підготовки фахівців, невід'ємним компонентом якої є володіння іноземною мовою. У світлі сказаного особливої актуальності набуває прийнятий Верховною Радою закон про надання англійській мові статусу мови іншомовної комунікації [3]. Особлива увага приділяється здатності фахівців працювати у співпраці з іноземними партнерами, вмінням брати участь в діалозі культур з дотриманням всіх правил мовленнєвого етикету, притаманного представникам різних культур.

Для цього сучасний випускник мовного вузу повинен не тільки володіти глибокими знаннями з іноземної мови на достатньому, європейському рівні не менше B2 (незалежний користувач), але і вміти постійно самостійно поновлювати та удосконалювати їх з метою власного інтеркультурного, творчого і професійного розвитку, з одного боку, та готовності навчати цьому своїх потенційних учнів, з іншого. Все це потребує збільшення частки самостійної роботи студентів у їх професійній підготовці, важливості необхідності оволодіння самоосвітньою компетентністю в стінах вишу.

Значна кількість ефективних досліджень, присвячених даній проблемі, свідчить про її актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам професійної самоосвіти присвячені праці Федь І. Є., Вікторенко І. А., Вовк Н. В., Добридень А. В. [2], Швець М. М. [5] та інших.

Питанням методики організації студентської самоосвіти з іноземної мови – Marrion Williams, Sarah Mercer, Stephen Regan [9].

Ряд досліджень, зокрема іноземних вчених, присвячені психологічним аспектам самоосвіти

людей, які вивчають іноземні мови: Anderson N. G. [6], Maslow A. H. [10], Doran G. T. [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на численні дослідження різних аспектів самоосвіти студентів сьогодні, недостатньо висвітлено особливості формування самоосвітньої компетентності майбутніх вчителів англійської мови у процесі їх професійної підготовки у мовному ЗВО.

Мета статті – розкрити особливості формування самоосвітньої компетентності майбутніх вчителів іноземної мови під час професійної підготовки у мовному ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Основним підходом професійної підготовки фахівців є компетентнісний підхід, який покладений в основу нових стандартів вищої освіти в Україні і який передбачає розвиток у студентів вмінь самоосвітньої компетентності, незалежно від спеціальності й майбутньої професії [1; 2; 5].

Рада Європи визначила п'ять груп ключових компетентностей, серед яких є компетентність самоосвіти [7].

Аналіз існуючих визначень самоосвітньої компетентності дозволив нам виокремити ключові ознаки, які є необхідними та достатніми для професійної самоосвітньої компетентності – це спеціально організована, самодіяльна, систематично пізнавальна діяльність, спрямована на досягнення суспільно значущих освітніх цілей: задоволення професійних запитів і підвищення професійної кваліфікації [4, с. 108].

Аналіз літератури дозволив нам розглянути різні визначення самоосвітньої компетентності:

– це *якість* особистості, що характеризує її здатність до систематичної, самостійно організованої пізнавальної діяльності, спрямованої на продовження своєї освіти в загальнокультурному та професійному аспектах [10, с. 52];

– це компетентність, що реалізує *здатність і бажання* вчитися все життя як основа безперервної підготовки у професійному плані, а також в особистому і громадському житті [7].

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що самоосвітня компетентність є одиницею виміру професійності особистісного зростання фахівця у стінах ЗВО, рівня опанування професією, досягнення необхідної кваліфікації, його/її готовності творчо застосовувати в різних нестандартних ситуаціях самостійно отримані професійно значущі знання, навички та вміння, а значить,

саме ця компетентність є фактором конкурентно-спроможності випускника ЗВО.

В умовах упровадження в процес навчання іноземної мови різних видів навчання (on-line, гібридне, перевернуте), а також новітніх технологій, інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), технологій соціально-емоційного навчання (SEL) та інших, поле професійної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови значно розширилося.

У контексті сьогодення, формування вмінь методичної самостійності студентів повинно починатися з молодших курсів.

Наш досвід роботи у формуванні самоосвітньої компетентності у мовному ЗВО свідчить про ефективність трьох визначених факторів метакогнітивного підходу, з якого починається формування вміння самоосвітньої компетентності. Він є базовим та детермінує формування інших ключових компетентностей майбутнього вчителя і представляє три стрижневих фактора самоосвітньої компетентності у вигляді геометричної фігури трикутника (мал. 1).

Розглянемо можливості кожного метакогнітивного фактора більш детально.

По визначенню Андерсона «Метакогнітивність – це здатність того, хто навчається, рефлексувати на предмет того, що він *знає* і *робить*, і з приводу того що він/вона *не знає* і *не робить* [6, ст. 170]. Тому метакогнітивність кожного студента є індивідуальною та може слугувати направляючою у плануванні власного саморозвитку.

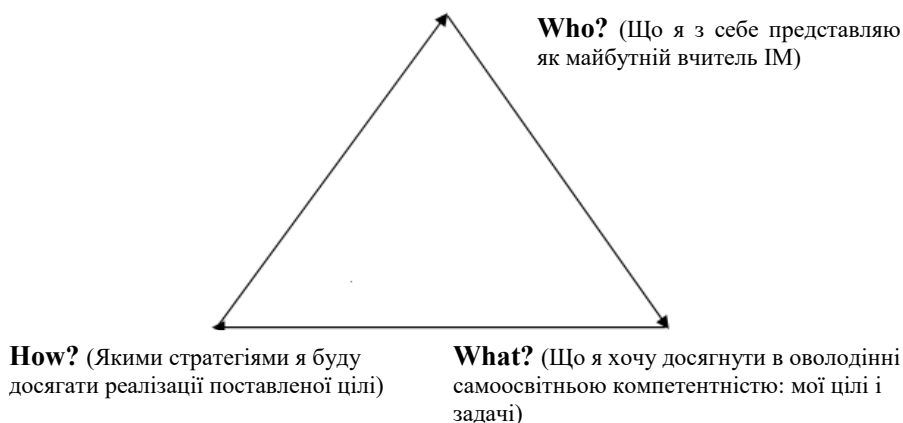
Обравши спеціальність вчителя іноземної мови вже на другому курсі, коли студент починає вивчати методику навчання іноземної мови, згідно нової програми, створеної викладачами іноземної мови, під егідою Британської Ради в Україні та МОН України, майбутній вчитель повинен визначитися, яким вчителем він/вона хоче стати, пізнати себе в ролі знавця англійської мови (sense of self) для того, щоб в подальшому регулювати формування власної самоосвітньої компетентності.

Представники гуманістичного напрямку в психології та педагогіці на перше місце ставлять унікальність кожного окремо взятого студента, його/її потреби, інтереси, почуття та емоції, що свідчить про індивідуальність планування розвитку самоосвітньої компетентності кожної особистості виключно для себе. Американський вчений Maslow А. Н. розробив ієрархію потреб індивіда, згідно якої задоволення базових потреб веде до потреб вищого рівня – самореалізація (Self-actualization), яка дозволяє тим, хто навчається, реалізувати свій повний потенціал [10]. Визнання унікальності кожного підтверджує наше припущення про необхідність персонального планування самоосвітньої компетентності майбутніх вчителів ІМ.

В психологічній літературі запропоновані різні методики «пізнання себе» (understanding the self), які ми розширили та адаптували до нашої теми дослідження і які складають шість блоків:

1. Здатність ставити цілі власного самовдосконалення;
2. Наявність відповідальності за досягнення поставленої цілі у формування самоосвітньої компетентності;
3. Самовизначення власної здатності діяти ефективно (self-efficiency), наприклад, у ситуаціях міжкультурного спілкування, щоб уникати «культурного шоку»;
4. Самовизначення рівня володіння іноземною мовою, необхідного та достатнього для іншомовної комунікації з носіями мови (linguistic self-confidence);
5. Самовизначення, яке з мовленнєвих вмінь потребує покращення (self-concept);
6. Самовиховання віри в свої сили та успіх, позитивне налаштування на вивчення іноземної мови (self-belief, self-worth).

Ми припустили, що в плануванні власної самоосвітньої компетентності студенти другого курсу будуть орієнтуватися на самореалізацію потреб вищого порядку, однак, щоб переконатись



Мал. 1. Визначальні фактори планування розвитку самоосвітньої компетентності

у правильності нашого припущення, до початку дослідження в ННІ іноземної філології Житомирського державного університету студентам була запропонована анкета «Sense of Self», де кожен з шести блоків вміщував певні компоненти, які оцінювались нами за 6-бальною шкалою у двох графах:

- | | |
|--|---------------------------------------|
| 6 – має для мене велике значення; | 6 – володію цілим компонентом; |
| 1 – не має значення | 1 – зовсім не володію |

Ми попросили майбутніх вчителів обвести той бал, який відповідає їхній власній думці.

I графа – важливість цього компонента для формування власної самоосвітньої компетентності.

II графа – самооцінка володіння запропонованим компонентом.

Аналіз одержаних результатів анкетування показав, що 100% респондентів вважають оволодіння самоосвітньою компетентністю важливим, а в графі «самооцінка» тільки 10% студентів обвели цифрами 5, 6, показуючи, що вони знають як планувати власне самовдосконалення, решта студентів зазначили, що мають певні труднощі у цьому питанні. Працюючи з питаннями інших блоків, 92% майбутніх вчителів відмічали їх важливість в оволодінні професією вчителя, проте самооцінка по багатьом параметрам була доволі низькою: самооцінка рівня власного володіння англійською мовою склала 42% (багато студентів визначали її по результатам екзаменаційних сесій); самооцінка ефективної участі у іншомовній комунікації у 28% студентів, які навчалися за кордоном, була достатньо високою, але решта студентів не мала можливості спілкування з іноземними студентами, тому самооцінка була нижчою; серед вмінь, які б вони хотіли покращити, були вміння аудіювання (52% студентів) та письмового мовлення (56%). Саме вони показали низьку самооцінку.

Всі респонденти продемонстрували позитивну мотивацію до самовдосконалення, але 71% студентів при готовності більше працювати над власним професійним зростанням не знали, яким чином цього можна досягти. Таким чином,

результати проведеного дослідження показали, що майбутні вчителі іноземної мови мають внутрішню мотивацію, яка виявляється в бажанні досягти більшого, розширити свої знання, уміння і навички самостійно, досягти успіхів у тому, що їх цікавить найбільше всього, щоб «стати хорошим професіоналом», «майстром своєї справи», «вчителем нового покоління» і т.д.

Другий фактор планування формування самоосвітньої компетентності визначається в умінні студентів визначати власні цілі.

Володіючи різними стилями навчання, майбутня вчителі повинні навчитися індивідуально ставити пріоритети до самовдосконалення, знаючи свої сильні і слабкі сторони, вибираючи потрібні стратегії та режими роботи.

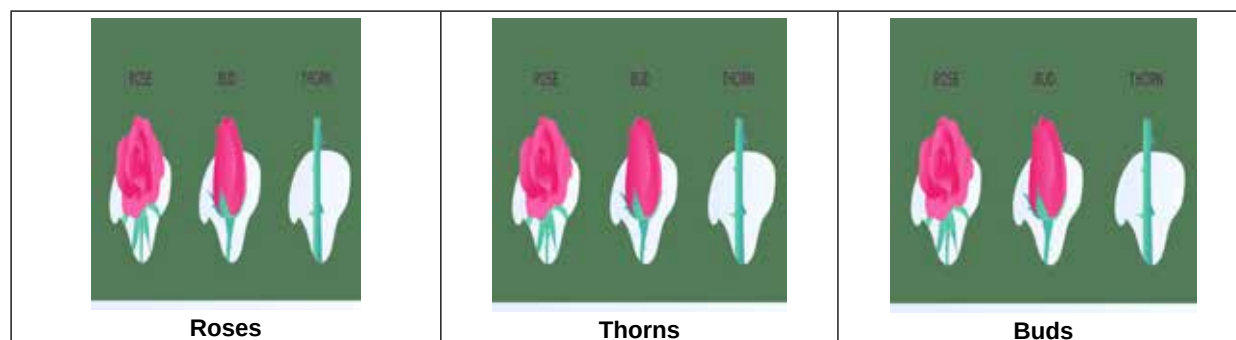
З цією метою під кінець одного з практичних завдань з методики викладання іноземних мов, майбутні вчителі отримали наступні завдання:

Individually do you self-reflection test, using “Roses – Thorns – Buds” technique, where “Roses” stand for Strengths in your professional development, “Thorns” – area for further improvement, and “Buds” – your possible action plan for further professional development (мал. 2).

Для того, щоб на основі індивідуального аналізу своїх сильних і слабких сторін грамотно сформулювати цілі розвитку самоосвітньої компетентності, ми запропонували майбутнім вчителям відомий акронім “S. M. A. R. T.”, створений англійським вченим Дораном у 1981 р., який ми попередньо прокоментували, щоб кожен студент міг побудувати свій індивідуальний план [8].

Представили зразок “S. M. A. R. T.” планування з ключовими питаннями до кожної букви (мал. 3).

Для успішного прогресу саморозвитку майбутні вчителі повинні вірити, що саме їх власна діяльність спроможна привести до успішного формування самоосвітньої компетентності. Учені психологи довели, що віра в здатність визначати цілі самовдосконалення і досягати їх, виховання в собі відповідальності за свою діяльність називається **agency**, що в перекладі значить «незримая сила», дія [9, с. 120].



Мал. 2. Технологія «Roses – Thorns – Buds»



Мал. 3. Планування цілей самоосвітньої компетентності за G. T. Doran (1981) [8, с. 35–36]

Наші спостереження показали, що, як правило, студенти визначають власні індивідуальні цілі у формуванні самоосвітньої компетентності на семестр або навіть на навчальний рік, орієнтуючись на ті предмети і труднощі, з якими вони стикаються під час навчання. Наприкінці семестра / року, методист який працює в групі, пропонує кожному окремому студенту заповнити карту особистісного росту власного рівня професійної самоосвітньої компетентності, яка представлена у таблиці 1.

Фінальні заняття з курсу методики присвячені обговоренню результатів професійного розвитку

самоосвітньої компетентності. Майбутні вчителі охоче діляться тим, що вони зуміли досягнути, пишуться власними здобутками, із власного досвіду розповідають, що саме сприяло їх успіхам. Середній відсоток успішності майбутніх вчителів після другого курсу становить 44%; відсоток студентів, які відчували певні труднощі в реалізації власних цілей – 56%.

Висновки і перспективи дослідження: Практика показує, що планування студентами власного професійного саморозвитку кожний семестр / рік сприяє виробленню у них сформованих вмій грамотної постановки цілей, вибору ефективних

Карта особистісного росту рівня професійної самоосвітньої компетентності

№	Критерії оцінювання	Відповіді та коментарі студентів
1.	Поставлені цілі самоосвітньої компетентності.	
2.	Успішність реалізації цілей.	
3.	Найбільш ефективні стратегії в реалізації цілі.	
4.	Труднощі в реалізації цілей, їх причини.	
5.	Напрями поліпшення.	

стратегій їх реалізації, швидкої реакції на виклики сьогодення, самостійному визначенню напрямків подолання труднощів, що виникають.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воропай Н. А. Формування самоосвітньої компетентності у майбутніх вчителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. канд. пед. наук: 1300.04 / Херсон. держ. ун-т, Херсон, 2011. 20 с.

2. Добридень А. Формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя засобами інтерактивного навчання. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2010 № 1. С. 59–64.

3. Закон України про застосування англійської мови в Україні / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024. № 38, с. 243.

4. Федь І. Є., Вікторенко І. Л., Вовк Н. В. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75, Т. 3. С. 106–110.

5. Швець М.М. Формування самоосвітньої компетентності студентів як педагогічна проблема. *Наукові праці. Педагогіка*. Випуск 176. Том 188, 2021. С. 111–116.

6. Anderson, N. J. Metacognition: Awareness of language learning. In S. Mercer, S. Ryan & M. Williams (Eds.), *Psychology for language learning: Insights from research, theory and practice*. London: Palgrave Macmillan UK, 2012. P. 169–187.

7. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4> (дата звернення: 16.01.2025).

8. Doran, G. T. There's a S.M.A.R.T. Way to Write Management's Goals and Objectives. *Management Review (AMA Forum)*, 70 (11), 1981. P. 35–36.

9. Marion Williams, Sarah Mercer, Stephen Regan. *Exploring Psychology in Language Learning*. Oxford University Press, 2019. 169 p.

10. Maslow, A. H. *Motivation and Personality* (2nd ed.). New York: Harper & Row, 1970. 399 p.